
STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ЈОСИФ ПАНЧИЋ

КАО ПЕДАГОГ

[illegible]

[illegible]

БЕОГРАД

[illegible]

[illegible]

ЈОСИФ ПАНЧИЋ

КАО ПЕДАГОГ

написао
МИЛАН ШЕВИЋ

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА Д. ДИМИТРИЈЕВИЋА, ИВАН-БЕГОВА УЛИЦА БРОЈ 1

1903

Прештампано из „Извештаја гимназије Јосифа Панчића за школску 1902/3 годину“.

ЈОСИФ ПАНЧИЋ КАО ПЕДАГОГ

„... то је моја жеља, да се одужим школи, у којој сам већину свога века пробавио, и науци, којој сам захвалан за сва добра и уживања, која су ми кад у тал пала.“

Јосиф Панчић, *Јестаственица у основној школи.*

О Јосифу Панчићу, као педагогу, може се говорити већ и по томе, што је, као што се из ових истакнутих речи његових види, већи део свога века пробавио у школи. Школа је пак, у свим трима својим степенима, педагогијска установа: она служи васпитању или непосредно, т. ј. учи и васпитава, или посредно, т. ј. учи, да би се учило и васпитавало. Иако је истина, да се тим више губи значење личности наставникове, што више наука у школи до својих права долази, то се ипак она не може изгубити, пошто је свако научно приказивање у школи везано за личност, те и ова утиче на ученике и одређује их, одбија или осваја. И Панчић, као наставник на највишем степену, није само науком утицао на своје ученике: за њега се с пуним правом може рећи, пошто то сви његови ученици једнодушно сведоче, да је колико науком толико и својом личношћу освајао ученике, — он није био никада само сух научник, он је био и васпитач својих ученика, они су му били „деца“. Према томе и сам тај рад његов дао би права на истакнути назив, све да Панчић није и иначе, и посредно и непосредно, утицао на све степене српске школе, и да није био уједно и знаменит писац педагогијски. Али се Панчић одликовао још и својим радом и као председник просветнога савета, и као изасланик министарски за средње школе, и као писац изврсних уџбеника за велику и за средњу школу и педагогијскога чланка „Јестаственица у основној школи“. Његово је утицање на наше школе било, дакле, замашно и разноврсно, те стога је

не само наше право но и наша дужност, да и тај значајан рад овога необичног човека, бар у неколико. прикажемо и истакнемо његове велике заслуге и на овом пољу.

„Јестаственица у основној школи“ је, колико је познато, једини педагогијски чланак Панчићев. Али се и по том једином чланку види, да је његов писац мислио много не само о примени свога предмета у настави но и о многим питањима педагогијским и о потребама школским и народним, и да је све то умео складно унети у обим једнога чланка. Натпис је, истина, „Јестаственица у основној школи“, али се ту говори и о средњој и о великој школи, па и о стручним школама, о задацима и о потребама основне наставе, о школској згради и њезиној околини, о школским књижницама и збиркама, о школској башти, о учитељу, као о души школе, о домаћем васпитању, па и о значењу још неких наставних предмета, а нарочито цртања.

Ми се нећемо држати реда у чланку, но ћемо покушати, да систематски прикажемо педагогијске погледе Панчићеве доводећи их у везу са савременим педагогијским начелима.

Као у „пријатеља поступности и органичног развића“, начела, којему су га научиле природне науке, налазимо у Панчића потврде за основно начело педагогијско, да се васпитање не задобива одједном, и да се никада не може сувише рано са васпитањем отпочети. „Дете, истина, доноси на свет клице многих физичких особина својих родитеља, које могу у свакојаким приликама да се развију или не развију, чим дете бива на своје родитеље више или мање налик. У прилике, да се што овако или онако развије, спада све оно, што дете од рођења окружава, што с дететом у додир долази: храна, одећа, друштво и његово занимање, околина, време, све то има уплива на развитак детета.“

Циљ васпитања му је моралан и интелектуалан: „Задаћа је васпитања, да се полако уносе у детињу

душу клице онога, што је добро, право, истинито и уљудно."

Циљ се тај може постићи овим средствима: угледом и навикивањем, а то се може задобити у доброј организацији породичној. „Главне чињенице домаћега васпитања јесу: ред, чистоћа, сагласност и међусобно поштовање родитеља и добар пример." — „Детету ваља до седме или осме године оставити пуну слободу, да расте, да му се тело, говор и чуства[1] развију. Добро је, да се од шкодљивих утицаја, од рђавог друштва, од злих навика чува, да се више примером него речима упућује на ред, чистоћу, истинитост, уљудност."

Пошто Панчић истиче значење дома и задруге за васпитање, и заједницу рада, која се у њима јавља, то мислимо, да нећемо ништа подметнути Панчићу, ако утврдимо, да су његове намере у сагласности са Песталоцијевим начелом, да су у заједници рада најбитнији основи васпитања воље. И као што је Песталоција тврдио, да се најбоље образује радом, и да је *образовање радом за рад* управо основа људскога образовања у опште, тако и Панчић види у томе образовању радом за рад добру основу васпитања, коју су нам давале задруге. „...јединство у задруге имало је још и другу добру страну. Сва задруга, потчињавајући се вољи најврснијег задругара, вршећи његове налоге, поштујући и саму жељу његову, проводила је дане као и године у брижљивом раду, сагласности, реду и миру. Ово је била врло добра школа за омладину, која из дана у дан гледајући како се слуша и поштује, којим се редом ради, како се кућа држи и поље сређује, истиха се на добро навикавала, те је била касније кадра, да старијега паметно послуша и да себи од млађега поштовање прибави, — добра задруга давала је добро домаће васпитање."

Али је задруга имала и „слабе стране, од којих је једна та, што се задругом потире индивидуална слобода, а то је противно духу данашњег времена, које тражи

[1] Панчић овде мисли бесумње „чула".

за свакога члана у друштву право, да све своје душевне и телесне моћи по својој вољи и способности развије и у границама друштвених установа на своју корист употреби."

Панчић је, дакле, увидео, да је индивидуалан развој потребан, пошто овај ујемчава напредак, иначе све води уједначавању, механизовању рада. А као што се из наведених речи извести може, он иде и даље и тражи за индивидуалност већа права, но што ова то може захтевати од добро организованога друштва. Код задруге се заиста сваки члан њезин изгубио био својим радом у заједници, и тим је испуњен захтев, који и модерна наука ставља на појединца, — али то је тек други захтев, без, нажалост, испуњенога првог: треба најпре себе наћи, да бисмо се изгубили у оном, што сматрамо као добро, што служи друштвеном напретку. Први је, дакле, задругом неиспуњени, захтев: *Буди свој!* Други је, пак, што нарочито истаћи треба: *Али не за своју корист!* У добро организованом друштву морају оба захтева бити испуњена: Пронађи своје способности, развиј их и радо их принеси друштву на жртву![1]

И Панчић нас наводи даље на мисли, што нам се чине сасвим оправдане, да је са пропашћу задругâ пропало и наше народно васпитање, да је брзо нестајање старих облика учинило, да се наш народ није умео наћи у оном, што је после њих наступило, и да се тим нарочито даје протумачити то, што смо остали без домаћега васпитања. Питање врло важно, на ком ће се наши социолози и педагози бесумње морати зауставити.

За задругама, као за оним, „што духу данашњег времена не одговара, што критику новије науке поднети не може", наш писац не жали. „Пожуримо се", вели нам, „да их у духу новога времена нечим бољим заменимо, да место добрих и лоших задруга у сваком селу установимо по једну велику задругу, која, истина, неће да се брине о телесном добру задругара, али у којој

[1] Види о томе *Paul Natorp*, Sozialpädagogik. Стр. 255.

ће васцели народни подмладак да се свему ономе учи, што је основа и душевном и телесном добру народа, пожуримо се, да подигнемо добро уређене основне — народне школе.“

Напоменути нам је овде, да добро уређена народна школа не може заменити задругу и њезино васпитање и зато се мора тражити пре народне школе „матерња школа“, организација породична.

Циљ је основној настави, по Панчићу, да спреми неки део младежи за вишу школу, а већину за практичан живот. „Колико је у просветном обзиру важно, да се један део младежи за више науке приправи, толико је у интересу политичко-економног напретка наше земље не мање важно, да се маси народа, да се хранитељу друштва, у јединој школи, коју може да походи, створи могућност, како би могао, упућен у потребним му елементима знања, упознат са свима стварима, које на живот његов утичу, обавештен о дужностима и правима својим, што свесније да испуни све оно, што се од њега, као члана човечанства, државе и породице иште.“

Оваково је гледиште на циљ основне наставе уједно и широко и уско. Народну школу морамо пре свега сматрати као самосталну установу, а не као припрему; она треба да је јединствена и недељива, не сме, дакле, са два разна гледишта посматрати децу народну и са разних је гледишта васпитавати. Исто тако не може бити главни циљ основној настави спремање, и то непосредно, за практичан живот. Народна је школа једина установа социјална, кроз коју треба да прођу сви слојеви народни са потпуно једнаким правима и дужностима, стога се у такој установи никако не сме пропустити, а да се не истакне једнакост људи и јединство народа, ту треба мали човек да упозна човека и да увиди, да је и он човек. То је у опште највише и најбоље, што се може научити и понети собом у живот. Због тога је Песталоција и тражио, да се образовање за позив безусловно потчини, што је могућно дуже, хуманом образовању.

Од основне наставе Панчић тражи да је *обавезна*, и ту видимо, да и Панчић схвата велико социјално значење народне школе; да има *добар темељ*, а најбољи је темељ основној настави, као што тврди, поред писмености, која мора сваком другом учењу да претходи, јестаственица, те је стога и ставља на чело настави; и да је *потпуна*, — биће пак потпуна, „ако се учини добар избор предмета, који имају да уђу у основну наставу, ако се тачно означе оне научне партије, које према доби учеће се младежи могу да уђу у основну наставу, и ако се добро омери време, за које настава у основној школи има да траје.“ Овде Панчић истиче и познату педагогијску истину, да ваља пазити на ред, којим ће се пред ученике предмети износити. „С оним ваља да се започне, што је лакше, или што припрема разумевање другога.“

Као што се из овога види, Панчићу је главно средство, да се постигне постављени циљ основне наставе, јестаственица. Све предмете не помиње нити говори о њихову односу, но прелази преко тога питања са општом напоменом: „Шта би поред јестаственице имало да уђе у основну школу, то је већ познато из раније практике, којом као да је управљала та мисао, да све оно има места у основној настави, што развија у ученика моћ мишљења, суђења и памћења, што буди чуство онога, што је добро и уљудно, а што се према доби ученика разумети и запамтити може.“

Пошто се нисмо сложили у начелу са Панчићевим циљем основне наставе, сасвим је природно, да се нећемо моћи сложити ни са средством за постизавање тога циља, како нам га он препоручује.

Као темељ основне наставе поред писмености (која није и не може бити никакав темељ, по је само средство, којим се нешто може постићи) Панчић је узео јестаственицу стога, што су знања, која она даје, човеку најближа. Али човеку, као друштвеној јединици, најближи је опет човек, или још боље, скуп људи, то јест друштво. Човек је само у друштву човек, без дру-

штва не би био оно, што је, те стога су друштвени односи за њега и најважнији. Кад би за човека одржање његово у природи била прва и прека потреба, што у друштву, у ком се човек рађа и развија, никако није тако, пошто је то друштво културно, онда бисмо дете и пре говора морали учити, како да пече хлеб, или тачније, како да набавља себи храну.

Према томе мислимо, да је сасвим јасно, да јестаственица није и не може бити темељ основне наставе, но је само због свога великог значења једно од многих средстава наставе, те ћемо стога са тога гледишта и поћи приказујући, како Панчић схвата циљ и методу јестаственице у основној настави.

Ну пре тога да напоменемо, како нас нимало не треба да изненађује то претерано значење, што га Панчић даје јестаственици. Позната је ствар, како стручњаци обично прецењују своје предмете, а сасвим је природно, што је тако, све и да не узмемо себичне разлоге у обзир. Панчић је примио потпун утисак једне науке, она га је створила оним, што је, и њој је, као што и сам вели „захвалан за сва добра и уживања, што су му кад у тал пала“, — па како онда да је не цени, како да није уверен о њезиној, да речемо, чаролијској васпитној моћи? Али има нешто, што ти стручњаци губе из вида. Прво и прво треба да виде, да и остали учени људи из других струка истим очима гледају на *своју* науку. И није то моћ једне, *њихове*, науке, која је створила од њих, што су, но је то моћ *науке у опште*, која је подобна, да у нама дисциплинује ум, да побуди у нама разна чуства и да изазове вољу на истрајан рад. С друге пак стране једна наука не одговара склоњеностима свију и није подобна, да све подједнако дисциплинује, стога и морамо утицати на дете разним средствима, да бисмо пронашли и изазвали његове склоњености. И ту се можемо позвати одмах на самога Панчића: „Али како да се дозна за тај (природни) дар? Можеш ли да знаш, да се у хладном камену скривају искре огња, док га оцилом не удариш? Док се млади човек

у елементима које науке или вештине не упути, дотле не може ни он ни ко други да зна, да ли је за што способан или није. Колико незнанога дара пропада у народу само стога, што се не намери на оно, што би могло скривену искру да пробуди!“

Циљ је јестественичке наставе, по Панчићу, двојак: просветан (културан), а то бисмо могли назвати и теоријски или формалан, и утилитаран, или, као што бисмо ми рекли, практичан или материјалан.

Просветни је циљ: Јестественица даје души здраве хране, неге и вежбања, она занима све душевне моћи; учи нас непрекидности и реду; сагласности радње, која управља како целином, тако и члановима; зависности, у којој су све ствари на нашој земљи; простоти закона и најзад лепоти и складности. — Просветним је циљем обухватио Панчић интелектуално, етичко и естетичко значање јестественице. Религијско, које је могао из тога извести, не помиње.

Утилитарни је циљ за Панчића у нашим приликама од не мање важности. „Деца, која би се поред осталих корисних знања, што спадају у основну наставу, поучавала у природним стварима пошав од човека пак на ниже до минерала, сазнала би редом све оно, што се односи на њихове телесне потребе, на живот, на здравље, на особине различитих природних ствари, њине одношаје у природи, на корист или штету, од које могу да буду, на места, где се, и друштво, у коме се те ствари находе, и тим би она прибрала већину онога знања, које је свакком човеку у животу потребно. Младићи, који би се по свршетку основне школе вратили у село, били би у стању, да се с добрим изгледом на успех пусте у борбу са природом, која их у сеоском животу чека, они пак, који би продужили школе, владали би елементима природњачког знања, а тиме би се изучавање тежих грана ове науке у вишим школама јако олакшало.“

Теоријско је значење јестественичке наставе сасвим правилно схваћено и приказано, једино би још требало јаче истаћи етичку страну те наставе у упознавању са

животињама и њиховим животом: изазвати симпатију, или је појачати, у колико је деца већ собом доносе, према бићима, која живе истим животом као и ми.[1]

Практично је пак значење одређено сасвим према Панчићеву циљу основне наставе. На сваки начин да је потребан збир позитивнога знања, да се врло рано морамо научити многим облицима и законима природним, да се морамо умети наћи у природи и одазвати се њезиним утисцима, и томе нас учи које дом, које школа, које природа сама. Остало пак, што би прелазило у стручно образовање, може бити задатак продужне школе, или школе земљорадничке и пољопривредне, али *народне* школе, као што смо већ видели, не може бити, иако Панчић тражи, да се основна настава продужи на шест година. Шест је година за основну наставу заиста потребно, али — да би се дошло до циља, који треба сматрати за људско друштво као најважнији, да би се постигло хумано образовање. После тога је тек стручно образовање на свом месту.

За методу се јестаственице ни данас још не може рећи, да је разрађена и опште призната. Сама је наука сразмерно нова као и њезина примена у школи. Па ипак је Панчић ту показао своју наставничку умешност и још пре готово тридесет година (1876. је чланак написан) изнео начела, којих ће се јестаственичка настава свагда морати држати: „Природне ствари морају да се очима виде и прстима опипају. — Јестаственица се најбоље учи у пољу, у шуми, на брду — у самој живој природи; у кабинету, где се находе комади природних ствари или њихови модели, јестаственица се доучава и утврђује. — Код органичких процеса и анорганичких промена је главно, да се памћењем места, где се што догађа, или познавањем оруђа, којима се што израђује, дође до разумевања начина и рада, којим што бива. — Очигледност је, дакле, сва чаролија, која чини, да и де-

[1] Ванредно леп пример, како симпатија према животињама може јако да утиче на децу, находимо у књизи *Петра Кочића* „С планине и испод планине“, — прва приповетка „Јаблан“.

тињи ум може да схвати доста тешке, на први поглед врло замршене, природне појаве и да може да запамти сила разноликих ствари."

У распоред и избор градива из јестаственице, како то Панчић предлаже не само за основну но и за средњу па и велику школу, као и у методске појединости нећемо улазити, пошто се данас на јестаственицу као науку и на распоређивање њезина материјала у многом чему друкчије гледа; пошто се, даље, не истичу увек исте стране као важне за наставу, па се према самоме избору градива и његову распоређивању мењају и начини и поступци при његовој примени у настави. Примера ради да напоменемо, да се у основној, па и даљој, настави сасвим престало са систематским и строгим одељивањем појединих струка, и да се тежи за тим, да се целина природина живота обухвати упоредним описивањем и изучавањем свега, што се на једном месту — на ливади, крај потока, у бари и т. д. — у природи находи, ма коме то „царству" припадало.

Ову је прилику Панчић употребио, да истакне и значење, нажалост још и сада у нас веома занемаренога, цртања, без чега држи, да настава у јестаственици остаје непотпуна. Али се Панчић вара, кад мисли, да се захтева особити природни дар „да од цртача постане вештак, који ће умети с природе што верно да снима." Данас је то главно методско средство цртања, на тај се начин ученик учи, да непосредно сам посматра предмете и њихове појаве и да онажа њихове особине.

Са свога гледишта Панчић нам говори у своме чланку и о потребама народне школе, о школској згради, која као народни дом треба да је тако скројена „да млади свет, који има подуже у њој да пробави, већ при првом уласку опази, да ће му ту добро бити," о околини школе, о збиркама, у чијем размештају „ваља да влада ред и укус, чим се памћење потпомаже, а чувство реда и укуса истиха буди," о школским књижницама, о школској башти. Од учитеља тражи стручну спрему, јер се за учитељски позив поред знања и добре

воље и особита рутина изискује, да је вичан јестаственици и цртању, и „да има још ова добра својства: да је човек озбиљан, али поред тога добродушан, да је стрпљив, да воли децу и да нема никаквог порока нити какве веће телесне мане.“ Учитељ пак не сме бити „најјевтинији слуга у држави, и у томе, по чудној некој логици, која најпотребније ствари зближава, подобан хлебу.“

Готово све, што Панчић о томе говори, има и данас своје вредности, и сва је прилика, да ће његове жеље задуго остати за нас pia desideria.

Пошто смо изнели Панчићеве мисли о домаћем васпитању и о основној настави, о васпитању у кући и у школи, на реду је, да прикажемо и његове погледе на односе између школе и куће, и то не само ради потпуности, но и због нарочите вредности тих погледа његових по нас. Нигде се ваљда однос између куће и школе не схвата погрешније но у нас, и нигде ваљда није то од кобнијих последица, — што нам уједно доказује и то, како се ми мало обазиремо на речи својих великих људи, и како мало учимо од учитеља народних.

Добро организована школа утиче по Панчићу васпитно као и добро организована кућа. „У школи ваља да се брижљиво поради на ономе, што је у кући започето, т. ј. да се заметнуте клице добра даље развијају. Ово се постизава под утицајем оних истих чињеница за васпитање, које сам мало час поменуо, само с том разликом, што се кућа и родитељи замењују школом и наставником, а домаћи ред и сагласност родитеља имају своје заступнике у доброј опреми школе, лепом уређењу школске баште, паметном распоређењу предмета за наставу и мудрој управи учитеља. Овде ваља да се хармонички подудара настава са васпитањем, ваља једна другу да потпомаже и допуњава.“

Панчић је, дакле, увидео велику васпитну вредност тога, да се ученици уживе у један организам, што треба да су кућа и школа, и да се ту науче правилности и реду, како би им та навика другом природом постала, као што и најсувременији педагози тврде, којима то више

вреди но нарочити смерови наставе, који би се могли може бити и друкчије постићи. Рђава организација домаћа квари организацију школе и обратно. Како је ту у нас? Наш је развој, признати се мора, и у овом погледу веома спор, често ометан, па и насилно задржаван. Ми, на жалост, нисмо још дошли дотле, да од куће и од школе начинимо организме.

У односу између куће и школе „чине се свакојаке погрешке, које већином долазе од неразумевања родитељске дужности.“ Панчић нам износи још и сада ничим непобијене истине, да наши родитељи или нерадо шаљу децу у школу или мисле, водећи рачуна о краткоћи живота и желећи да обезбеде своме породу што бољу будућност, да ваља рано отпочети са учењем. У овом се случају деца навикавају, „да се и поред маленога труда многоме науче“, што дабогме да није могућно. Приређује се парадни испити, честитања, декламовања, свирања, „које све, дакако, врло сјајно испада, те се ученици љубе и похваљују, учитељу пада по који дарак, а родитељи пливају у радости, јер васпитање иде, да боље бити не може. Али ова, толико брижљиво забављана и бирана, деца ретко оправдају наде својих родитеља. Кад ступе у коју вишу школу или у практичан живот — а то се једном мора — навикнута, да им се све олакшава, да се за сваку ситницу похваљују, запињу у свом новом положају о свакојаке тешкоће, које собом нису кадри да савладају. То им побија вољу к раду, па ако је међутим стигло оно опасно доба младићке страсти, они остављају посао, који им од руке не иде, и баце се суновратице у свакојака прерана уживања, с чега већином физички пропадају или бар остају целога даљег живота моралне слаботиње. — Наука је мука, каже врло значајно наша пословица. Ко мисли, да с детета ту муку скине, да га играчкама за тешке прилике у животу приправи, да дете зарана не навикава да собом ради, тај детету о добру не ради. Добар начин, поступност, очигледност могу приступ науци да олакшају, али где од стране самога ученика нема озбиљнога

предузећа, ту се, што 'но реч, не надај ни добру ни поштењу."

И из ових речи Панчићевих мислимо, да смемо извести, да је наш писац у образовању воље видео тежиште васпитања и да свако остало васпитање зависи од образовања воље. Упуства су ова драгоцена нарочито за нас, и за нашу кућу и за нашу школу подједнако, пошто у нас врло често ни родитељи ни учитељи не схватају озбиљно задатак *рада* и наивно мисле, да ће се у нашем подмлатку одједном, као deus ex machina, појавити врлине, које нико никад није ни покушао да засади, — а то значи, тражити злато онде, где смо оставили угаљ. Томе имамо да захвалимо, што се наши таленти не развијају, и што нам омладина и морално и физички пропада, — због тренутнога садашњег, и то само привидног, добра упропашћујемо јој често целу будућност. Ово је управо трагични моменат васпитања нашега друштва, — питање, о ком не би требало престајати мислити, докле се год на корист и појединаца и читавога друштва правилно не реши.

*

Последње напомене Панчићеве излазе већ из оквира основне наставе и обухватају целу средину, — поступак у осталом веома чест у овога природњака, који је и за друштвене појаве увидео, да зависе од своје околине, а да, уједно, врше и са своје стране утицај на средину, у којој се находе. Због тога поступка његова и налазимо у једном јединoм чланку обухваћено толико ствари, које су све у међусобној вези, па поред општих педагогијских начела и неколико напомена о средњој школи. Али се, нажалост, средња школа у овом чланку већ због саме природе његове веома мало помиње, а и у својим нам је осталим радовима Панчић ретко где дао прилике, да подробније сазнамо његове погледе на средњу школу.

Познато је, да је Панчић, иако природњак, био присталица класичне наставе. И у овом чланку вели: „Ре-

алистички правац у настави, који је у последњој четвртини века завладао, дотакао се и нас, и ми, непометени у тим предрасудама, које гдешто старе културе народима намећу, пошли смо тим новим правцем и пожурили се, да установљењем реалке, отварањем технике у великој школи и земљоделско-шумарске школе припремимо земљиште за тај нови правац, и имали смо пуно разлога за то. Али откуд је то дошло, да се поред реалке, наша пређе класичка гимназија претворила у реалну гимназију, нешто, што не може ни класичком ни реалистичком правцу да послужи, то се лако разумети не може."[1]

Из овога се сасвим јасно види, да је наш велики природњак био за дуализам, за реалну и за класичну наставу, и да је према томе имао сасвим правилне погледе на потребан развој друштвени: он није ударио једностраним путом, но је оставио широко поље, на ком ће сваки своје способности и своје склоњености моћи вежбати, јер људи, иако су пред законом и у својим моралним међусобним односима једнаки, — а то сазнање и уверење треба да им да, као што смо рекли, народна школа — они то ипак нису по природи, те стога ни друштво нема права, да им чини насиље и вишом их наставом све униформује, напротив, треба да остави што слободније поље, на ком ће свако развијати и вежбати оно, зашто је по природи одређен, како би и себи и друштву највише могао користити. Али не можемо ипак, да не наведемо овде и једну напомену Панчићеву, која се може чинити као да смера јединственој, или, као што се у нас обично вели, једноликој средњој школи. Говорећи где све и у ком обиму треба предавати јестаственицу Панчић спочетка не помиње гимназију, али касније вели: „...па и у гимназији, ако се не би могао напустити са-

[1] А више су пута већ навођене његове речи из приступа „Флори у околини београдској", (где се находе и неколико методских напомена за изучавање ботанике): „...а они, који мисле, да што даље у овој науци пођу, с временом ће да се увере, да без латинског језика ботаничке науке нема." (Тако уз II издање, а уз IV: „...с временом ће да се увере, да је латински језик ботаничару потребан"). — У седници просветнога савета од 23. августа 1880. потпомагао је предлог, да се латински језик учи од I разреда, и гласао за њ.

дањи дуалистички правац.“ Нама се чини, и сасвим је природније, да је Панчић ту мислио на строгу одвојеност предмета у та два типа средњих школа, која је у његово доба била још много строжа, а данас се већ знатно приближили једно другом, нарочито у оним земљама, где нема њихова посредника, реалне гимназије.

Године 1879. Панчић је као министарски изасланик прегледао, како се у средњим школама београдским предаје јестаственица. У извештају, што га је поднео министру 9. новембра те године, тражи, да ученици анализују природне ствари и практично их познају, затим јестственичке књижнице и збирке, из хигијенских и педагогијских обзира школске баште у унутрашњости, а у Београду у женским школама, чије ученице не могу ићи у екскурзије, напослетку, да се установи фонд за књижницу, збирке и екскурзије, којим би наставници сами руковали и давали као јамство, да се њим паметно рукује, годишње извештаје.[1]

*

Већ својом полазном тачком, са које приступа испитивању и решавању педагогијских питања, Јосиф се Панчић високо уздигао међу нашим педагозима. Он је увидео, да се васпитање ниједном друштву, ниједном народу не да споља прилепити, да је и васпитање нека врста асимиловања, и да је све васпитање, као и сав културни напредак, условљено биологијски и историјски. Прво се, дакле, мора добро упознати земљиште, на ком се хоће, да се што подигне. Панчић је у томе, што му свакако мора на особиту част служити, претекао све наше педагогијске стручњаке, — он је био човек строго научен и знао је, како се једном послу мора приступити. Он увек, као што смо видели, процењује оно, што находи, и са својим плановима на то надовезује, да

[1] Да напоменемо овде још као характеристичну црту Панчићеву, да је у седници просветнога савета од 20. јануара 1882. поднео одвојено мишљење, пошто је савет решио, да он одређује хонорар писцима, јер Панчић држи, да „просветни савет не треба да се бави ничим другим, но једино оценом књиге, што се тиче њене научне вредности.“

се „без рушења и без превеликих жртава до жељене мете дође,“ — тим постепеним, поузданим и сталним путом, којим се једино могу успешно извести реформе педагогијске. И наши се педагогијски неуспеси могу у главном на то свести, што нисмо умели схватити ту велику и тако просту истину, коју нам је поодавно истакао први председник просветнога савета и први председник академије наука.

Ниједна ствар у природи није постала сама собом нити се сама собом одржава, најмање човек, који је уједно и члан друштвене заједнице. Панчић је схватио и зависност човекову од средине и његово социјално значење, те не губи ни једно ни друго из вида у својој педагогији.

Није пак доста, да се нешто сазна, увиди, оно што се сазнало и увидело треба и умети хтети, и то двоје мора бити увек заједно, као што вели *Шлајермахер*, који је данас за многе напредне педагоге немачке највећи педагог. И ми смо уверени, да нимало не претерујемо, што тврдимо, да је Панчић, као што напоменусмо, у образовању воље implicite видео тежиште васпитања, а тиме је дубље заронио у проблем васпитања но сви досадањи педагози наши.

Па ипак Панчић није постао велики педагог. Он је имао већ од ране младости „љубав своју“, које се није могао одрећи, којој је, шта више, покушао да потчини и педагогију. Панчић, дакле, иако је имао све услове за то, није постао велики педагог само стога, што је био велики јестаственичар. Његова га је научничка прошлост тако везала, да је се није могао ослободити, тим се могу протумачити може бити чак и уступци, које чини класичној настави, — „јер без латинскога језика нема *ботанике*“. То, и његова тежња, да што више потпомогне не само умни и морални но и материјални развитак свога народа,[1] навело га је, да од опште, заједничке наставе

[1] Панчић, је предавао на великој школи и пољску привреду и јако је потпомагао друштво за пољску привреду. У седници просветнога савета од 14. августа 1880. потпомагао је предлог, да се тај предмет уведе у народну школу.

иште, да и она непосредно служи „материјалном напретку свију друштвених слојева,“ и док тим с једне стране тражи, што је немогућно извести, уноси, с друге стране, у општу школу задатке нарочитих, стручних школа. У тој смо тачци нашли Ахилову пету Панчићеве педагогије, — слабу страну, на коју га је његова јака страна навела.

Али слика ова Панчићева, ни као педагога, не би била потпуна, кад се не бисмо сетили његова непосредног утицаја на ученике, и његових последњих речи, које је са самртничке постеље послао академији наука. И онај утицај његов, и ове речи његове износе нам љубав Панчићеву према истини, према земљи и према народу. Његова љубав према истини, према науци, живи и живеће још дуго у списима му; његова је љубав пак према земљи и према народу такова, да се нико не може на њу с већим правом позвати но Панчић, који се на њу никад позвао није. Она се и није састајала у речима него у делима: у своју се земљу и народ Панчић удубио као мало ко, своје је ученике са њима непосредно упознао и целим својим животом показао, шта треба и како треба да раде за њих.

И тако видимо, да се многом чему, досад већ и заборављеном или једва и знаном, можемо поучити од овога великог учитеља народног, који нам свима може као узор послужити, а нарочито треба да вазда лебди као угледан пример рада истрајнога, савесног, самопрегорног, и у исти мах у нас готово беспримерно скромног,[1] пред очима омладине, што се учи у школи, која се његовим именом дичи!

[1] На банкету, који су приредили Панчићу професори велике школе, кад је постао саветником, Панчић је одговорио на ректорову здравицу „да је просто свагда само дужност своју вршио.“ В. Банкет у част д-ру Јосифу Панчићу. Српске Новине, бр. 286. од 1884.

